

Over toeval in het wetgevingsdebat over strafprocesrecht: de uitbouw van een contradictoire gedingstructuur in strafzaken**

23 1. In zijn afscheidscollege van 1995 sprak Corstens over een 'stille revolutie in het strafrecht'.¹ Hij doelde in dit verband op de opmars van de bestuurlijke boete, die een herbezinning op de positie van het strafrecht als handhavingsrecht noodzakelijk zou maken. Het nieuwe bestuursstrafrecht – door Corstens wel aangeduid als 'boeterecht' – zal naar zijn oordeel leiden tot een totale herschikking van wat nu nog strafrecht heet. Vanwege dit ingrijpende karakter mag worden gesproken van een 'revolutie'. Het is een 'stille' revolutie omdat de omwenteling in vakkringen weinig de aandacht heeft getrokken en niet heeft geleid tot intensieve gedachtewisselingen.

Het kan ook anders. Op het terrein van de transactie bijvoorbeeld is er van stilte geen sprake. Daar wordt niet stilzwijgend afgewacht totdat zich een verandering heeft voltrokken, maar wordt iedere voorgenomen beweging van de wetgever met argusogen bezien en met fundamentele commentaren begeleid. Dat was het geval bij de introductie van deze afdoeningsmogelijkheid², het deed zich voor bij de verruiming van de wettelijke regeling in 1983 en bij de invoering en ontwikkeling van de politietransactie, en het is vandaag de dag wederom zichtbaar in de uiterst kritische wetenschappelijke en maatschappelijke omlijsting van de naderende rechtsfiguur van de OM-boete. Kenmerkend voor de gekruide reacties die veranderingen op dit gebied oproepen is bijvoorbeeld de kwalificatie die Th.W. van Veen – toch niet iemand die bekend staat om zijn ronkend woordge-

* Hoogleraar straf(proces)recht Universiteit van Tilburg.

** Citeerwijze: M.S. Groenhuijsen, 'Over toeval in het wetgevingsdebat over strafprocesrecht: de uitbouw van een contradictoire gedingstructuur in strafzaken', *DD* 2005, 23.

1 G.J.M. Corstens, *Een stille revolutie in het strafrecht* (afscheidsrede Nijmegen), Arnhem: Gouda Quint 1995.

2 Zie o.a. P. 's Jacob, *Geschiedenis, theorie en praktijk van artikel 74 Wetboek van Strafrecht* (diss. Leiden), 's Gravenhage 1936; en P. Osinga, *Transactie in strafzaken* (diss. Tilburg), Arnhem: Gouda Quint 1992.

bruik – meegaf aan de invoering van de Wet Vermogenssancties in 1983: hij sprak van een ‘aardverschuiving’.³

Het punt dat ik in deze bijdrage wil benadrukken is dat de aandacht die bepaalde wetwijzigingen trekken niet steeds recht-evenredig is aan de mate waarin die verandering van invloed is op de rechtspraktijk of op het systeem van het Wetboek van Strafrecht of Strafvordering. Kan werkelijk worden volgehouden dat de door Corstens (ex post) gesignaleerde opkomst van de bestuurlijke boete voor het profiel van de strafrechtsbedeling minder ingrijpend is dan de door velen (ex ante) gevreesde en van de hand gewezen opeenvolgende aanpassingen in het regiem rond de transactie? Mij dunkt van niet. Er lijkt op z'n minst sprake van een zekere mate van toeval die meebepalend is voor de vraag welke issues in het wetgevings(voor)-traject breed worden besproken en daarnaast ook wetenschappelijk zorgvuldig worden gewikt en gewogen. Deze stelling kan worden toegelicht aan de hand van twee noviteiten in het strafprocesrecht die onlangs, per 1 januari 2005, zijn ingevoerd. Het gaat enerzijds om het zogenoemde spreekrecht voor slachtoffers van misdrijven⁴ en anderzijds om de Wet tot aanpassing van de eisen te stellen aan de motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte.⁵

2. Het is bepaald nog een *understatement* om te beweren dat de wet omtrent het spreekrecht voor slachtoffers een turbulente geschiedenis kent. De zaak is inhoudelijk van alle kanten tegen het licht gehouden.

Vanuit de wetenschap is belangrijk voorwerk verricht, onder andere op grond van empirische gegevens die werden verzameld in andere landen die al langer ervaring hebben opgedaan met verschillende vormen van het spreekrecht. Interessant daarbij is dat vóór- en tegenstanders ieder een beroep konden doen op onderzoeksresultaten die het eigen standpunt ondersteunen.⁶ Waar victimologische be-

3 Th.W. van Veen, ‘Het nieuwe artikel 74 Sr, een aardverschuiving’, *D&D* 1983, p. 539-543; ‘Het meest wezenlijke onderscheid is sinds 1 mei 1983 niet meer het onderscheid tussen misdrijven en overtredingen maar tussen het toepassen van de geldboete en het toepassen van de gevangenisstraf. De geldboete wordt als regel door het OM, de vrijheidsstraf door de rechter toegepast.’

4 Wet invoering van spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden, van 21 juli 2004, *Stb.* 382.

5 Wet van 10 november 2004, *Stb.* 580 (zie voor datum inwerkingtreding *Stb.* 2004, 641).

6 Zie voor een samenvatting van dit debat mijn bijdragen ‘Victimologie in staat van verwarring?’, *NJB* 1995, p. 17-19; en ‘General Report on Rights and Obligations towards Victims’, in: Arlène Gaudreault & Irvin Waller (eds.), *Beyond Boundaries. Research and Action for the Third Millennium*, Montréal 2001, p. 219-227.

vindingen dus kennelijk niet direct de doorslag konden geven, werd er op fundamenteel juridisch niveau verder gedebatteerd. Er werd met kracht betoogd dat iedere wezenlijke verruiming van de aandacht voor slachtoffers per definitie ten koste zou gaan van de rechterlijke concentratie op een zorgvuldige bewaking van een eerlijk proces voor de verdachte, en dus moest worden ontraden.⁷ Vanuit een meta-juridische invalshoek zijn vervolgens eveneens vraagtekens geplaatst bij de mogelijkheden die het strafrecht zou kunnen bieden om tot werkelijke genoegdoening voor slachtoffers te kunnen komen.⁸ Hoewel dit laatste betoog niet uitmondde in concrete standpunten omtrent de vormgeving van het positieve recht, is de strekking ervan duidelijk niet gericht op het ondersteunen van zoiets als het spreekrecht voor slachtoffers ter terechtzitting. Die steun werd daarentegen wel uitgesproken – en eveneens met kracht van argumenten onderbouwd – door andere onderzoekers. Onder andere binnen het project *Strafvordering 2001* is eerst tot in bijzonderheden aangegeven waarom het spreekrecht op zichzelf meer voordelen dan nadelen met zich brengt, en vervolgens is een ruimere context uitgewerkt waarbinnen een royale rechtspositie voor slachtoffers binnen de strafrechtelijke procedure kan worden gerechtvaardigd.⁹

Het is niet zinvol om nog meer voorbeelden te geven van de gevarieerde wetenschappelijke inbedding van het ontluikende spreekrecht. De parlementaire geschiedenis laat geen ander beeld zien. Ook hier grote verdeeldheid en intensief debat. De minister kon zich – op respectabele gronden – niet achter het desbetreffende initiatief-wetsvoorstel scharen omdat hij vond dat dit onderwerp deel zou moeten uitmaken van een meer integrale heroverweging van de procespositie van het slachtoffer. Zelfs binnen de regeringscoalitie bleken de meningen tot in de laatste fase van de staatsrechtelijk voorgescreven hordenloop verdeeld te zijn. Uiteindelijk bleek de stem van de PvdA-fractie in de Eerste kamer nodig – en dus doorslaggevend –

7 Y. Buruma, *De aandacht van de strafrechter* (oratie Nijmegen), Deventer: Kluwer 1996.

8 C.P.M. Cleiren, 'Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht', preadvies NJV, *Handelingen NJV 2003-1*, p. 33-104.

9 Zie *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Groningen: 1999, deelrapport 6 (A.L.J. van Strien), m.n. p. 249 e.v.; resp. *Dwangmiddelen en rechtsmiddelen. Derde interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Kluwer 2002, deelrapport 8 (M.S. Groenhuijsen & N.J.M. Kwakman), m.n. p. 814 e.v.

te zijn om de wet in de buurt van het Staatsblad te brengen.¹⁰ Hierbij moet worden aangetekend dat degenen die bedenkingen uitten omtrent het spreekrecht, daartoe veelvuldig een beroep deden op de belangen van het slachtoffer. Dat is opmerkelijk: waar het voorstel – uiteraard – is geïnspireerd door de wens om slachtoffers en nabestaanden erkenning te bieden, meenden sommige parlementariërs dat het idee in zijn praktische uitwerking wel eens ten koste zou kunnen gaan van hen die nu juist een vorm van procedurele rechtvaardigheid in het vooruitzicht werd gesteld.

Verrassend is voorts dat de controverse niet als afgesloten werd beschouwd met het aannemen van de wet. Het democratische proces was voltooid, maar de strijd werd voortgezet. De nieuwe bepalingen werden niet ‘gewoon’ aanvaard als de uitkomst van parlementaire besluitvorming en werden evenmin gezien als een ‘normale’ – zij het interessante – verandering van het Wetboek van Strafvordering. Opnieuw moet ik met enkele grote lijnen volstaan om de voortdurende commotie te beschrijven. Het is goed dat in de literatuur is gewezen op vele technische onvolkomenheden van de thans ingevoerde wet.¹¹ Maar het is de toon die de muziek maakt. Door in dit verband te spreken over ‘een immense hoeveelheid vragen’ wordt het beeld opgeroepen van een totaal onhanteerbare regelgeving. Dat gaat weer wat ver.¹² Het past bijvoorbeeld ook in het beeld van de grote reeks van studiedagen die er aan dit onderwerp is gewijd, waarbij alle praktijkjuristen hun grote zorgen over de nieuwe wet met elkaar konden delen. En bij het initiatief van de Raad voor de Rechtspraak om een apart onderzoek te laten uitvoeren omtrent de vraag hoe het nieuwe spreekrecht zonder al te grote problemen zou kunnen worden ingevoerd. Ook in deze gespreksronden wisten vele magistraten elkaar uit eigen ervaring en uit eigen wijsheid te melden dat dit spreekrecht zich wel eens tegen het slachtoffer zou kunnen keren, daarbij niet gehinderd door het gegeven dat de deskundige bij uitstek omtrent de werkelijke behoeften van slachtoffers, de organisatie Slachtofferhulp Nederland, zich onomwonden vóór de wet heeft uitgesproken.¹³ En nogal wat anderen meenden zeker te weten dat dit wel erg veel tijd zou

10 Zie ook nog de ‘Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring’, *Stcr.* 2004, 248, i.w.tr. 1 januari 2005.

11 F. Fernhout & T. Spronken, ‘Spreekrecht voor slachtoffers, aspirientjes voor de rest’, *NJB* 2005, p. 150-156.

12 De lezer wordt daarbij vooral ook op het verkeerde been gezet omdat het overgrote deel van de gesignaleerde vragen door een beetje jurist vrij gemakkelijk te beantwoorden is.

13 Zie www.slachtofferhulp.nl

gaan kosten en/of tot ontoelaatbare emotionalisering van het strafproces zou gaan leiden.

Wonderlijk. En wat een contrast met de introductie van nieuwe verdedigingsrechten *voor verdachten*. Ik heb nog nooit gezien dat dergelijke rechten – waartoe het parlement met het oog op een in alle opzichten ‘fair’ geding heeft besloten – tot soortgelijke reserves binnen de rechterlijke macht aanleiding hebben gegeven. Vreemd ook, omdat je op grond van de feiten zou verwachten dat het hier gaat om een storm in een glas water. Laten we niet vergeten dat het spreekrecht betrekking heeft op een beperkte groep strafbare feiten. Gelet op het vereiste strafmaximum van 8 jaar¹⁴ en de ervaringen die eerder zijn opgedaan met de schriftelijke slachtofferverklaring¹⁵, ligt het niet voor de hand dat per jaar meer dan enige honderden slachtoffers van dit recht gebruik zullen maken.¹⁶ Ook vanuit een meer kwalitatieve invalshoek lijkt de verandering ten opzichte van het geldende recht overzienbaarder dan door opponenten wordt gesuggereerd. Magistraten lijken de confrontatie met emoties van het slachtoffer te vrezzen. Dat is begrijpelijk. Maar daarbij dient wel te worden bedacht dat zij al jaren met dergelijke gevoelens moeten omgaan en dat zij daar in de regel vrij goed in slagen. Ik refereer ten aanzien van het voorbereidend onderzoek aan de zogenoemde ‘slachtoffergesprekken’ die een officier van justitie in ernstige strafzaken moet voeren. Toen die plicht bij richtlijn werd ingevoerd, waren de betrokken leden van de staande magistratuur bepaald huiverig. Dit bleek echter geweldig mee te vallen. De officieren waren aangenaam verrast dat slachtoffers ook de beperkingen van het strafrechtelijk systeem bleken te kunnen begrijpen; de slachtoffers waren in de regel zeer tevreden over de persoonlijke aandacht die ze ondervonden en de informatie die ze kregen.¹⁷ Voor de fase van het onderzoek ter zitting zou ik er op willen wijzen dat de meeste rechters doorgaans in preciaire strafzaken – zedendelicten, doodslag op jeugdigen met achterblijvende ouders in de zaal –

14 Plus enige bij artikelnummer genoemde delicten; zie voor details art. 302 Sv.

15 Zie R. Kool, M. Moerings, W. Zandbergen, *Recht op schrift. Evaluatie projecten schriftelijke slachtofferverklaring*, Deventer: Kluwer 1992.

16 Het is bijvoorbeeld ook verrassend dat niemand meer verwijst naar art. 334 lid 4 Sv (het oude art. 336 Sv) waarin de benadeelde partij de mogelijkheid krijgt om haar vordering mondeling toe te lichten. Die bevoegdheid, die o.a. ten aanzien van immateriële schade zeer dichtbij de huidige substantie van het spreekrecht ligt, werd in de praktijk slechts zelden benut en leidde in geen geval tot ernstige vertraging of tot emotionalisering van het proces.

17 Vgl. omtrent de beginfase: T. van Hecke, J. Wemmers, M. Junger, *Slachtofferzorg bij het openbaar ministerie. Verslag van een verkennend onderzoek bij een groot parket in het westen des lands*, Den Haag: Ministerie van Justitie 1990, K10.

een goede balans weten te vinden tussen enerzijds empathie jegens de (vermoedelijke) slachtoffers en anderzijds de finesse van een eerlijk proces dat is gericht op het beantwoorden van de vragen van artt. 348 en 350 Sv.

Genoeg. Het begint er op te lijken alsof ik alsnog de invoering van het spreekrecht inhoudelijk wil rechtvaardigen tegenover oude en nieuwe opposanten. Daar gaat het (hier) niet om. De kern van het voorafgaande is dat het wetsvoorstel omtrent het spreekrecht voor slachtoffers in wetenschap, parlement en samenleving gigantisch de aandacht heeft getrokken. De indruk wordt gewekt dat hier de fundamenten van het procesrecht op het spel staan. Het is, minst genomen, zeer de vraag of dat het geval is. Natuurlijk: het spreekrecht heeft symbolische – en dus ook principiële – betekenis. Maar de kern van het geding, een onderzoek naar de vraag of en hoe het materiële strafrecht moet worden toegepast, raakt het niet.

3. Nu de andere kant van het verhaal. Op 20 oktober 2003 werd bij het parlement ingediend een voorstel van wet met als opschrift: Wijziging van het Wetboek van Strafvordering strekkende tot aanpassing van de eisen te stellen aan de motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte.¹⁸ Zo op het oog een tamelijk saai ontwerp. De essentie wordt gevormd door een herformulering van art. 359 lid 3 Sv, er toe strekkende dat als de verdachte het telastegelegde feit heeft bekend, in het vonnis mag worden volstaan met een *opgave* van de bewijsmiddelen in plaats van een weergave van *de inhoud* daarvan. De wetgever omzeilt de belangrijkste gevoeligheden van het verhitte debat omtrent de invoering van een aparte procedure voor bekende verdachten, zoals zich dat zo'n 10 jaar geleden heeft afgespeeld, door thans toe te voegen dat die kale opsomming van bewijsmiddelen weer niet voldoende is als de verdachte nadien (dus na de bekentenis) anders heeft verklaard of als hij of zijn raadsman vrijpraak heeft bepleit. Zo lijkt de kou uit de lucht en is er in hoofdzaak een vrij technisch ontwerp aan de orde, dat vooral tot doel heeft evident onnuttig werk voor concipiërende rechters en griffiers voortaan overbodig te maken.

De behandeling van het wetsvoorstel verloopt dan ook tamelijk kalm. Dit verandert niet wanneer de leden Wolfsen en Griffith op 15 juni 2004 een amendement indienen met een – naar mijn oordeel –

¹⁸ *Kamerstukken II 2003/04, 29 255.*

bijzonder soortelijk gewicht.¹⁹ Voorgesteld wordt om aan het *tweede* lid van art. 359 Sv een volzin toe te voegen, luidende: 'Het vonnis geeft in het bijzonder de redenen op, die ertoe hebben geleid dat in strijd met de uitdrukkelijk voorgedragen verweren van de verdachte dan wel uitdrukkelijk door de officier van justitie ingenomen standpunten is beslist.'²⁰

Dat is nogal wat. Zie ik het goed, dan wordt op deze wijze de structuur van artt. 358 en 359 Sv volledig overhoop gehaald. En wel in twee vitale opzichten. In de eerste plaats wordt het verschil tussen de zogenaamde exceptieve verweren enerzijds en de verweren omtrent bewijs en strafoplegging anderzijds vanuit motiveringsoogpunt materieel opgeheven. Immers, *ieder verweer* behoeft voortaan gelijkelijk beantwoording in het vonnis, mits het uitdrukkelijk is onderbouwd. Ten tweede wordt het verschil in procespositie tussen de verdachte enerzijds en het openbaar ministerie anderzijds – wederom: vanuit het oogpunt van de motiveringsverplichting – opgeheven. De rechter wordt immers ook verplicht om te verantwoorden dat hij een andere beslissing neemt dan die waarop de officier van justitie heeft aangedrongen. Dat wijkt af van alles wat we tot nu toe hebben geleerd omtrent bijvoorbeeld de geconsacreerde verbinding van art. 358 lid 3 en 359 lid 2 Sv en het heeft niets gemeen met de motiveringsregels die we ten aanzien van de strafoplegging gewend waren.

Hoe heeft het parlement gereageerd op deze – laat ik maar zeggen spectaculair nieuwe – bepalingen? Eigenlijk in het geheel niet. In de schriftelijke stukken is niets te vinden over een gedachtewisseling omtrent de implicaties van deze vernieuwing. Ook mondelinge discussie heb ik in de handelingen van het parlement niet aangetroffen. De wet is door de Tweede kamer aangenomen met alleen de stem van Groen Links tegen, voorzover ik kan achterhalen om redenen die geheel los staan van het amendement. In de Eerste kamer vond niemand stemming nodig.

De rechterlijke macht, zo bezorgd over mogelijke vertraging als gevolg van een beperkte spreektijd voor een kleine groep van slachtoffers, heeft niets van zich laten horen omtrent dit deel van de nieuwe wet. De consequenties voor de tijd die is gemoeid met het uit-

¹⁹ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 255, nr. 7.

²⁰ Drie dagen later hebben de indieners een gewijzigd amendement ingebracht, waarin dezelfde inhoud op een andere, maar nog steeds enigszins onbeholpen wijze onder woorden is gebracht (*Kamerstukken II*, 2003/04, 22 255, nr. 8): 'Het vonnis geeft, indien de beslissing afwijkt van door de verdachte dan wel door de officier van justitie uitdrukkelijk onderbouwde standpunten, in het bijzonder de redenen op die daartoe hebben geleid.'

werken van vonnis kunnen intussen enorm zijn. Hoe moet dat als iedere opgelegde straf die lager is dan de eis van de officier apart dient te worden gemotiveerd? Staat vast dat dan een rituele formule de toets der kritiek in cassatie zal kunnen doorstaan? En hoe moet telkens met bijzondere redenen worden omkleed dat de rechter – anders dan het openbaar ministerie – een primair telastegelegd feit niet bewezen acht, en vervolgens veroordeelt wegens het subsidiaire feit? Gaan alle betrouwbaarheidsverweren van de verdediging onder de responsieplicht van het nieuwe tweede lid vallen? En maakt dit bijna accidenteel in de wet terecht gekomen motiveringsvoorschrift nu in geval van bewijsverweren door de verdachte totaal een einde aan de werking van de wurgende cassatiedrempel volgens welke ‘de selectie en waardering van het bewijsmateriaal is overgelaten aan de rechter in feitelijke aanleg’? Het is voor mij onbegrijpelijk dat de minister, die toch strak in de leer is waar het gaat om het bewaken van de werklast van de rechterlijke macht, niet groot bezwaar heeft gemaakt tegen het amendement Wolfsen/Griffith.²¹ Zoals kennelijk ook over het hoofd is gezien dat dit amendement staatsrechtelijk waarschijnlijk niet eens toelaatbaar was, omdat het een terrein betreedt dat ver stijgt boven dat van het wetsontwerp waarin het is ondergebracht, een ontwerp namelijk dat betrekking had op – alleen – de positie van de bekende verdachte.

Ook de wetenschap zou een brandende belangstelling moeten hebben voor deze nieuwe, per 1 januari 2005 ingevoerde wetgeving. Wat een ‘mer à boire’ aan uitdagende vragen komt er op ons af. Enkele daarvan zijn hierboven reeds genoemd. Meer in het algemeen gaat het er vooral om in hoeverre de contradictoire gedingstructuur door deze wetswijziging is aangepast. Is hiermee nu wettelijk erkend dat het strafgeding vooral gaat om datgene wat de betrokken deelnemers verdeeld houdt? Staat hiermee nu wettelijk vast dat de rechter het vonnis moet zien als een ultiem communicatiemiddel met de verdachte en het openbaar ministerie? Is de nieuwe grondregel voort-

21 De minister is accoord gegaan met het amendement: *Kamerstukken II 2003/04, 29 252/ 29 255, nr. 8, p. 21*. Pikant is dat in de memorie van toelichting op het wetsvoorstel van de minister, dus vóór de indiening van het amendement, één opmerking voorkomt die verrassend dicht in de buurt komt van het latere amendement en die – dus – ruimer en algemener was dan op dat moment kon worden verantwoord. Op p. 12 staat namelijk: ‘Als leidende gedachte wordt genomen dat de verwerping van gemotiveerde verweren door de rechter met redenen moet worden omkleed.’ ‘Verweren’ kunnen alleen door de verdediging worden gevoerd: afwijkingen van door het openbare ministerie ingenomen standpunten blijven hier dus nog buiten.

aan dat een actieve procespartij hetzij gelijk wel in het vonnis uitgelegd krijgt waarom de rechter zijn zie... nize niet kan delen? Is met deze wijziging een grote stap gezet naar de erkenning van de verantwoordelijkheid van de participanten om de agenda van het geding te bepalen? En hoe zit het dan met de eigen verantwoordelijkheid van de rechter om ook ambtshalve een oogje in het zeil te houden? Welke reikwijdte krijgt de toezichtfunctie van de rechter om te waarborgen dat het onderzoek zowel zorgvuldig als compleet moet zijn? Ten aanzien van deze grote onduidelijkheden heb ik nog niemand zien schrijven over de ‘immense hoeveelheid vragen’ die de regelgeving inzake het spreekrecht voor slachtoffers is tegengeworpen. Alleen in een preadvies van Borgers worden enkele van de meest prangende vragen aangestipt.²² Aan serieuze antwoorden is de wetenschap nog niet toegekomen.

4. Het lijkt er op dat we nog geen goede antennes hebben om de werkelijk ingrijpende veranderingen steeds helder en op tijd te onderkennen. Misschien speelt toeval hierbij een rol, wellicht zijn sommige accenten meer historisch bepaald. Voor ons vakgebied betekent het voorgaande in ieder geval dat we voortdurend alert dienen te zijn op verschillen tussen de latente en de manifeste functies van veranderingen die binnen ons gezichtsveld worden gebracht.²³ Niet alles wat als gewichtig wordt gepresenteerd, heeft veel om het lijf. Sommige ontwikkelingen worden overschat, andere blijven een tijdje onderbelicht. ‘Hypes’ komen ook voor in het parlement, binnen de rechterlijke macht en in de strafrechtswetenschap. Laten we niet te snel meer spreken over revoluties, over aardverschuivingen of over paradigma-wisselingen. En laten we proberen massale en massieve dwarsliggerij te voorkomen tenzij er werkelijk grondslagen op het spel staan. Daarbij heb ik van Melai geleerd dat je zelfs op dit punt voorzichtig moet zijn: ‘Termen als “waarheid” en “vrijheid” hebben voor de waarheids- en vrijheidslievende dan ook alleen nog zin wanneer hij er zich van bewust is, dat zij met een hoofdletter al gemakkelijk vervalst zijn.’²⁴

22 M.J. Borgers, ‘Het wettelijke sanctiestelsel en de straftoemettingsvrijheid van de rechter’, *DD* 2005, p. 111 e.v., m.n. p. 146-147, waar de auteur er op wijst dat het lastig is om nauwkeurig aan te geven welke consequenties de nieuwe motiveringsverplichting heeft; hij suggereert dat het voor de hand ligt dat in de jurisprudentie hier niet een al te ruime uitleg aan zal worden gegeven.

23 Vgl. ook A.A.G. Peters, ‘Recht als vals bewustzijn’, in: C. Kelk e.a. (red.), *Recht, macht en manipulatie*, Utrecht/Antwerpen: het Spectrum 1976, p. 189-220.

24 A.L. Melai, *Polariteit en tegenspraak*, aant. 4.2.